

ZAVIČAJNI MUZEJ U TUZLI

ČLANCI
I
GRAD A

ZA KULTURNU ISTORIJU ISTOČNE BOSNE

Knjiga I

TUZLA 1957

ИСТОРИСКИ ЗНАЧАЈ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Падом српске средњовјековне феудалне државе, која је у доба Душана била доживјела свој успон, наступио је период робовања, застоја и назатка у цјелокупном развоју српског народа. Нови господари — Турци измијенили су не само политички физиономију земље, него су јој у оквиру свога војног феудализма утисли свој социјално-економски печат. Класне супротности, које су постојале и у српској феудалној држави, поопштравају се националним и вјерским. Појачану експлоатацију осјетиће сељачке масе од друге половине XVI вијека када због војних неуспјеха почиње да опада моћ Турског Царства и када је турски војни феудализам у читлучењу почео да добија нове облике својине. Одговор на то били су многобројни покрети отпора сељака, негдје мањи, негдје већи, који су имали карактер ослободилачке борбе.

У даљем историском развоју Турско Царство показивало је све више своју слабост. Послије друге опсаде Беча, 1683, оно је, поред осталог, изгубило богате земље у Средњем Подунављу. Губитак тих посједа имао је за посљедицу појачање турске експлоатације балканских народа. Међу њима био је и српски народ у Београдском Пашалуку који је обухватао Мачву, Шумадију и Доње Поморавље. У XVIII вијеку турски феудализам попримио је такве облике експлоатације да је постао неподношљив. Користећи се слабењем централне власти, јаничари и спахије отимали су од сељака земљу, претварали је у свој приватни посјед — читлук и наметали се раји као нови господари, читлуксахибије. Безобзирни и ничим неограничени у експлоатацији, они су били право зло за народ.

Такве прилике владале су у Београдском Пашалуку када је избио нови аустриско-турски рат (1788—1791). Како је Београдски Пашалук граничио с Аустријом, многи Срби прелазили су на аустриско земљиште и уписивали се у добровољце, надајући се да би овај рат могао да им донесе ослобођење. У овом рату, познате у народу под именом Кочине крајине (по вођи Кочи Анђелковићу), иако су Срби, ратујући на страни Аустрије, у самосталним војним акцијама у Србији, показивали велику храброст и умјешност, њихове наде нису се испуниле. Али ипак овај рат је имао крупан значај. Вођен с ослоном на Аустрију, он је био „као модел за самосталну акцију од 1804, увод у иступање Срба, у иступање раје уопште, као самосталног фактора у реша-

вању Источног питања. Њим се створило самопоуздање вођа и народа, добио се утисак да је могућ народни отпор Турцима уз помоћ неке стране силе⁽¹⁾. По одредбама Свиштовског мира (1791), којим је устаничка Србија ушла први пут у један међународни уговор, граница између Аустрије и Турске остала је на Сави и Дунаву, тј. Београдски Пашалук остављен је Турској. Турска је обећала амнестију за све Србе који су били уз Аустрију и обавезала се да ће завести ред и мир у Београдском Пашалуку.

Послије Свиштовског мира султан Селим III почео је да изводи реформе којима је био циљ да се заустави слабљење државе. У ту сврху он је желио да заведе ред у Београдском Пашалуку као пограничној области према Аустрији. Како су јаничари претстављали елеменат самовоље и нереда, забранио им је боравак у Београдском Пашалуку. А да би придобио Србе, дао им је ферманима од 1793 и 1794 повластице које су из основа измијениле њихов положај. Тим повластицама заведена је нека врста кнежинске самоуправе. Турцима је био забрањен приступ у српска села. Порез је био тачно фиксиран и, по једној каснијој одлуци, купили су га кнезови. Посљедице тих повластица убрзо су се осјетиле. У повољним приликама почела се развијати нарочито трговина стоком. Средиште те трговине било је село, а њом су се бавили скоро сви угледнији Срби, међу њима Карађорђе, Милош Обреновић, Алекса Ненадовић и други. Развојем трговине јачала је робноновчана привреда, што је имало посљедицу да је српско село измијенило друштвену структуру. У њему се издвајају појединци сељаци који се богате трговином и постају газде. Они ће се у току устанка оформити као класа сеоске буржоазије која ће настојати „да заузме и задржи све економске и политички водеће позиције у циљу обезбеђивања свога богатства и своје власти“⁽²⁾. С друге стране стварала се сеоска сиротиња која ће, као основна снага устанка, „на својим плећима носити устаничку борбу“. И поред класних супротности које ће доћи до изражаја у току устанка, сеоску буржоазију и сељачке масе зближаваће борба за укидање феудализма и за национално ослобођење, што ће устанку давати карактер ослободилачке борбе српског народа под вођством својих старјешина.

Да би онемогућио повратак јаничара који су се склонили код Портиног одметника Позваноглуа у Видину, београдски везир Хаци Мустафа-паша организовао је у споразуму са српским кнезовима мјешовите српско-турске војничке одреде. У борби против јаничара Срби су учинили велике услуге и везиру и становништву Београдског Пашалука. Завладао је ред и законитост.

Међутим, такво стање није дуго потрајало. Када је, крајем XVIII вијека, француска војска под Наполеоном напала на Египат и Сирију, пред том опасношћу султан Селим III измирио се с јаничарима и дозволио им да се врате у Београдски Пашалук. Одмах после тога јаничари нагрнуше и почеше да врше насиља, отимачине и друга безаконја. Том приликом убили су и Хаци Мустафу-пашу. Сву власт у Пашалуку приграбише четворица јаничарских првака, злогласних дахија. Њихов крвави режим

убрзо се осјети. Све повластице које су Срби били добили укинуте су. Од српских сељака одузимање су земље на којима су јаничари постали нови власници, читлуксахибије, а српски сељаци кметови-чивчије. Српском народу дахије су наметнуле нове порезе и кулуке, а у своје руке приграбиле су сву трговину. На тај начин сврстале су у заједнички фронт против себе и српску селоску сиротињу и богате сељаке.

Први отпор Срба против дахиског режима био је у виду хајдучких акција и припрема за организовани отпор. Својом крвавом владавином дахије су изазвале против себе и спахије. Вук биљежи: „Како су дахије проћерале праве спахије, они сад постану и спахије и читлуксахибије... и по свим селима пограде ханове и чардаке, и помећу своје субаше... Сад већ ни судија других није било у земљи осим дахија и њихових кабадахија и субаша“...³⁾ Спахије су слале тужбе против дахија у Цариград и покушале крвавом буном да их свргну с власти. Кад им то није успјело, почели су да спремају Србе на устанак против дахија⁴⁾. У познатој Вишњићевој пјесми о почетку буне против дахија „истиче се да су поводом чудних небеских прилика „хоће и ваизи“ прорекли дахијама из „књига инџијела“ да ће пропасти турска власт од устанка раје, јер Турци нису послушали савет цара Мурата, који им је дао на смрти на Косову пољу да не чине зулум раји, да је не оптерећују глобама и порезима... да би им царство било дуговечно“⁵⁾.

Сазнавши за српске припреме, дахије су одлучиле да угуше у зачетку сваку помисао на отпор и, почетком 1804, извршиле су сјечу многих кнезова и других угледних људи, мислећи да ће на тај начин обезглавити народ. Међутим, тим чином они су убрзали устанак да избије „усред зиме, кад му време није“. Неколико дана после тога, средином фебруара 1804, народни прваци Шумадије донијели су у Орашцу одлуку да се дигне буна против дахија и изабрали су за вођу Карађорђа, раније истакнутог борца против Турака. Тиме је започео Први српски устанак.

У моменту избијања устанка спољнополитичка ситуација била је ратнички обојена. Европа се налазила у периоду владавине Наполеона који је својим освајачким ратовима све више угрожавао поједине европске земље. Као носилац идеја француске буржоазије, Наполеон је мијењао географски изглед Европе. Остварујући своје планове, он је успоставио француску власт и у западним дијеловима данашње наше домовине створивши такозване Илирске Провинције, непосредног сусједа Турске у Босни и Херцеговини. На тај начин постао је „балкански фактор“ на кога ће једнога дана рачунати и српски устаници. Прије коначног обрачуна с Русијом, Наполеон је настојао да увуче Турску у рат против Русије, што му је и успјело у току Првог српског устанка. Тако ће се Срби и Руси наћи у заједничком фронту против истог непријатеља. Та српско-руска војна сарадња значеће преокрет у устанку, дефинитивно отуђивање Срба од Порте и везивање њихове судбине за Русију⁶⁾.

Посматран кроз призму оружаних борби, Први српски устанак одвијао се у неколико фаза. Почетне акције устаника биле су уперене против упоришта дахиске власти на селима и имале су посљедицу ослобођење села. Затим је слиједило сламање дахиских упоришта по варошима и градовима и погибија дахија. Сви ти успјеси давали су све већи полет устанку. Успјешно започету акцију тешко је било зауставити. Док се у почетку српски устаници водили борбу да слома дахиски режим, послје ликвидирања дахија не испуштају оружје, већ постављају своје захтјеве и траже јамство стране силе. Када је Porta, 1805, покушала оружаном интервенцијом да успостави своју власт у Београдском Пашалуку, тај покушај завршио се поразом турске војске на Иванковцу. Овом српском побједом устанак је добио отворени антитурски карактер. Њом је порасло самопоуздање устаника и учвршћена ријешеност да се боре до краја. Нове битке доносиле су нове побједе, које су пред почетак српско-руске војне сарадње биле обиљежене заузимањем Београда и Шапца, посљедњих турских упоришта у Београдском Пашалуку. Самопоуздање устаника тих дана кулминирало је у њиховој поруци Турцима да им неће плаћати данак, јер „Србија сматра себе као независну државу“.

Српско-руска војна сарадња од 1807—1812 претстављала је претпосљедњу фазу устанка. Она се одвијала под сјенком опасности од Наполеона која се све више приближавала Русији. Иако је српско-руска војска потукла Турке у неким биткама, ипак су Турци, 1809, омели извођење широко засноване српске офанзиве, што је за даљи ток устанка имало судбоносне посљедице. Карађорђе је у то вријеме покушао да затражи помоћ и заштиту од Аустрије и Наполеона, али без успјеха.

На даљи ток устанка утицао је развој догађаја у вези с Наполеоновим акцијама. Русија, која је очекивала Наполеонов напад, била је присиљена да што прије заврши рат с Турском. То јој је успјело склапањем Букурешког уговора 1812, управо пред Наполеонов поход. Важност овога уговора „лежи у том што је Porta признала неку самоуправу Србије у једном међународном уговору и што је тим Русија стекла формално право да се меша у однос Срба према Порти“⁷⁾. Недовољни свјесни значаја одредаба овога уговора, и међусобно несложни у тим критичним данима, Срби га нису хтјели признати. Напуштени од својих савезника, покушавали су да зауставе турску офанзиву која је убрзо улиједила. Отпор који су пружили, 1813, био је савладан јачом силом. Док су Турци славили побједу, Карађорђе и многе српске војводе и истакнути људи налазили су се иза границе, у Аустрији, препустивши народ турској освети.

Заузимање Београдског Пашалука значило је привремено свладавање отпора српских устаника, тренутно изгубљену битку. Брзи развој догађаја показао је да српски народ није напуштао мисао да поново поведе борбу за своју слободу.

У вријеме Првог српског устанка Босна и Херцеговина налазила се под турском влашћу. С обзиром да је у припремама за

устанак и у каснијим устаничким плановима и она била обухваћена, ја ћу покушати, у главним цртама, да прикажем односе Босне и Херцеговине према Првом српском устанку.

Као сусједна земља, у којој је било много српског становништва, Босна и Херцеговина била је много заинтересована за Први српски устанак. Године 1803, дакле прије избијања устанка, долазио је у Сарајево прота Матија Ненадовић да врши преговоре с извјесним људима о општем покрету Срба против Турака⁸). За људе у Србији везе с Босном имале су велики значај. Њима је Босна била драга земља. Народни пјевач, чувени Вишњић, родом из Босне, изразио је кроз Карађорђева уста и њихову жељу:

„Дрино водо, племенита међо
Измеђ' Босне и измеђ' Србије!
Наскоро ће и то време доћи
Када ћу ја и тебека прећи
И честиту Босну полазити!“

Многи Срби који су живјели у Западној Србији били су поријеклом из Босне. Међу њима истицали су се Ненадовићи, затим Бирчанин Илија, Зека Буљубаша, Сима Катић и други. Њихове сродничке везе, на које се рачунало у Србији, претстављале су важан фактор у припремању босанских Срба за устанак. Српска акција у Босни дала би устанку шири замах и могла би да задржи босанске муслимане од напада на Србију. Тиме би успјех устаника био сигурнији.

Мисао о дизању устанка захватила је и Херцеговину. Арсеније Гаговић, архимандрит манастира Пиве у Херцеговини, у споразуму с угледним људима тога времена, као што су били карловачки митрополит Стратимировић и црногорски владика Петар I Петровић Његош⁹), узима на се мисију, ујесен 1803, да обавијести руску владу у Петрограду о припремању устанка у Херцеговини и Србији. Том приликом Гаговић је тражио руску заштиту и помоћ да би се створило „славјано-сербско царство“ у коме би били „сви Славени на југу“.

Чињеница да је једном Херцеговцу повјерена овако значајна мисија показује, свакако, личну вриједност њеног извршиоца. Међутим, она је дошла у најнеповољније вријеме. Од 1800 године руска влада је будно пратила односе Петра I према Французима, као и његов рад на револуционарним плановима у аустриској Боки Которској и сусједним областима. При томе је наилазила на пуну подршку аустриске владе¹⁰).

Гаговић се нашао у руској пријестоници у предвечерје устанка у Србији. Руска влада била је обавијештена о припремању великих револуционарних покрета на Балкану, о намјерама Француза да изврше инвазију Европске Турске са својих база из Италије, као и искрцавање у Црногорском Приморју. Бојећи се да Француска не искористи немире на Балкану, Русија је предузела мјере да политички онемогући Петра I, штавише да га ухвати и пошаље у прогонство у Сибир¹¹). Захваљујући отпору

црногорских племена, то јој није успјело. Притијешњен од Русије и Аустрије, Петар I је ипак морао да тражи ослонац у Русији да би могао лакше да се бори против Аустрије.

У исто вријеме док се у Црној Гори водила борба око Петра I, у Србији је избио устанак. Узалуд се Петар I обраћао руском цару Александру I, у љето 1804, да му дозволи „да помаже дизање устанака у суседним земљама под Турцима.“ Штавише, да би доказао своју вјерност и послушност према наређењима руских емисара, морао је да предузима све „да спречи ширење устанка из Србије на околне турске земље“. У том духу писана су и његова писма и посланице херцеговачким племенима¹²).

Такво држање Петра I збуњивало је Херцеговце. За њихове одлуке „држање Црне Горе било је од пресудног значаја, јер су ту налазили и потребну потпору, стварну и моралну, и уточиште у случају нужде“¹³). У једној молби упућеној Петру I херцеговачка племена, жељна од свег срца акције, заклињу владиду да се дигне на устанак и наглашавају да је „боље један дан у слободи живјети и умријети, него оволику муку и напаст трпјети.“ Народ је узбуђен. Купе се потписи за молбу руском двору и од њега се тражи заштите и ослобођење од Турака. Неки свештеници одлазе у Дубровник и Цариград, гдје одржавају састанке с руским претставницима и од њих добијају савјете да се умире и да буду уздржљиви. Руској политици, заузетој Наполеоном у то доба, није било у интересу да ствара заплет с Турцима. Не увиђајући то, херцеговачка племена желе да се дигну и да помогну браћи у Србији. Али када су, у љето 1805, Дробњаџи подигли устанак, и донекле га прихватили њихови сусједи, препуштени себи, без помоћи Црне Горе, нису се могли одржати пред турском војском. Тако је пропао покушај херцеговачких племена да се придруже Првом српском устанку¹⁴). А да је то била жеља и Карађорђа и других војвода, види се и из једног писма које су упутили херцеговачким главарима. Од Херцеговаца се очекивало да почну акцију а да ће им се одмах придружити Босанци. „Ударите ви о те стране, а ми ћемо от ове с неустрашимим духом, каже се у писму, и... прије мјесец данах састаће нам се војске у Сарајеву“... На уста Доситеја клицало се тада у патриотском заносу да Србија устане и да постане опет што је прије била.

„Востани, Србије!

Давно си заспала,

У мраку лежала.

Сада се пробуди

И Србе возбуди!

Босна, сестра твоја, на тебе гледа!“¹⁵)

Што се тиче босанских Срба, они нису испунили оно што се од њих очекивало. Истина, у Босни је било појединачних покушаја „да се предузме нешто у вези са устанком у Србији“. Али они су били у уским размјерима и без значаја¹⁶).

Услови за дизање устанка у Босни били су врло тешки, јер је главна маса српског становништва која је становала у Босанској Крајини била одвојена од Србије јаким муслиманским насељима у Средњој и Источној Босни. На отпору тих муслиманских маса „разбиће се сви покушаји из Србије да се упадом преко Дрине дигне устанак у Босни“¹⁷).

Несумњиво је да су српске побједе у Првом устанку дјеловале на расположење босанских Срба. Међутим, покушаји српских устаника да се утврде у Босанском Подрињу и да тамо дигну устанак нису успјели.

Под утицајем српских побједа припремала се у Босанској Крајини од 1807—1809 прва буна босанских Срба у XIX вијеку под вођством Јована Јанчића — Сарајлије. Иако је покрет био узео маха, његова организација била је доста слаба¹⁸). Започета 23 септембра 1809, буна је убрзо крваво угушена, а њен вођа погубљен. Отада па све до пада Србије, 1813, није било буна Срба у Босни.

Однос босанских муслимана према Првом српском устанку донекле је приказан у извјештајима француског конзула Пјера Давида¹⁹), коме је Наполеон у инструкцијама пред полазак у Босну дао широка овлашћења. Давид каже да босански муслимани посјеђују привилегију да се боре једино за своју територију и да слабо маре за далеке ратове које води Турска.

Налазећи се на периферији Турског Царства, које је западало у тешке кризе због учесталих дворских афера, корупције, узајамних разрачунавања и недисциплинованости појединих војних организација, босанско муслиманско племство грчевито је чувало своја права и привилегије и одупирало се свакоме, па и султану, ако покуша да их ограничи или укине. Такав став, у основи реакционаран, заузимало је и према реформама Селима III и према реформама његових насљедника, сматрајући их не само као ударац на своја права и привилегије, него и као атак на „дин“.

Гоњење јаничара у Београдском Пашалуку изгледало је босанским муслиманима „као отворено помагање ђаура“, а избијање устанка као посљедица турског „попуштања раји“. У том увјерењу подржавале су их многе турске избјеглице из Западне Србије које су се населиле по Босни. Иако упочетку нису били агресивни према устаницима, босански муслимани нису дали да се устанак пренесе на босанско земљиште. Подјаривани више од избјеглица него честим султановим позивима, Босанци су касније учествовали у походима на Србију, али све до 1813 нису имали значајног успјеха²⁰). Њихов пораз на Мишару, који је нашао одраза и у народној пјесми, претстављао је једну од највећих српских побједа у цијелом устанку. Борбе на босанској граници биле су нарочито оштре у посљедњим годинама устанка. С турске стране наређивано је да се добро чува босанска граница и наглашавана потреба да се појача војска у пограничном појасу који су, како се то каже у турским изворима, угрозили „српски не-вјерници и црногорски одметници“²¹).

Из овога јасно се види да Црна Гора, иако везана на другој страни према Боки Которској, није напустила мисао да помогне Србији. Али до праве сарадње црногорско-српске ипак није дошло, премда је то била обострана жеља. План устаника, 1809, да продором кроз Новопазарски Санџак сједине своје снаге с црногорским и да на тај начин одвоје Босну и Херцеговину од Турске, није могао да се оствари. Иако је том приликом дошло до сједињавања неких црногорских и Карађорђевих одјељења, ипак даља акција била је заустављена због пораза српске војске на фронту код Ниша, што је присилило Карађорђа да напусти успјешно започету офанзиву у Новопазарском Санџаку и да се врати у Србију.

И послвије 1809 код Карађорђа и његових људи постојала је жеља да се устанак прошири на сусједне српске земље па и на Босну²³). Али како су те године Турци задали цијелом устанку пресудан ударац, Србија је до краја устанка била присиљена да „води борбу за самоодржање“. У великој офанзиви против ње, 1813, учествовала је и турска војска из Босне која је, ломећи устанички отпор, прва ушла у Београд²⁴).

При оцјени Првог српског устанка треба имати на уму да он претставља наставак ослободилачке борбе српског народа и заузима значајно мјесто у његовој историји. Започет буном против дахија, он је прерастао у грандиозну, херојску борбу против турске власти, са циљем да се уништи турски феудализам, да се извојује национално ослобођење и створи државна независност. У комплексу Источног питања српско питање добило је интернационално обиљежје²⁴), а Први српски устанак значио је револуционаран метод за његово рјешавање. Посматран у цјелини с Другим српским устанком, он је српска револуција у првој њеној етапи. Она има карактер буржоаско-демократске револуције, јер је срушила феудални поредак и феудалне односе у производњи и ослободила српског сељака од феудалног режима.

Крајем XVIII вијека, прије револуције, у српском селу вршио се процес друштвене диференцијације. „Из сељачких маса издвојио се један танак слој сеоских газда који су се трговинском обогатили“. У вријеме првих оружаних борби (1804—1806) те газде „још се не оформљују као класа, јер за ово још нису били сазрели историски услови“. Тада иступа на заједничком фронту српски народ као угњетена нација против туђинца експлоататора. „Међутим, у време када се изашло из оквира главних оружаних борби и прелазило у фазу стварања нове државне власти са првим уставним актима и законодавством (1807—1811), унутрашње друштвене супротности заоштравају се, добијајући форму оштре политичке борбе. Сеоске газде и трговци оформљују се као класа сеоске буржоазије која преузима власт и овој даје свој, класни, карактер“²⁵).

У другој етапи српске револуције, у Другом српском устанку, српска сеоска буржоазија као оформљена класа, са кнезом Милошем на челу, у повољнијим спољнополитичким условима, користећи могућности из Букурешког уговора и уз помоћ

унутрашњих снага сељаштва, оствариће свој програм образовања буржоаске државе на бази извојеване аутономије²⁶).

Паралелно с идејом ослобођења од Турака, у току Првог српског устанка стварали су се и органи нове државне власти. У том процесу водила се борба између Карађорђа и његових противника, која се завршила побједом Карађорђа у чијим су рукама били концентрисани сви државни послови.

Да су наши људи који су припремали устанак имали широке концепције, доказује идеја о стварању „славјано-сербског царства“ које би обухватало све Јужне Словене. Није без значаја напоменути да је Карађорђе, 1810, гледао на јединство Срба, Хрвата и Словенаца, поручујући Наполеону да Срби „не би хтели да одвоје своју судбину од судбине илирских провинција...“²⁷).

У току устанка одржаване су везе са Србима изван Србије. Значајну помоћ пружили су устаницима Срби из Аустрије. Они су им слали новац, муницију, топове, официре, изграђивали утврђења, помагали им у унутрашњој организацији, администрацији и просвјети.

Рушењем феудалних односа и остваривањем прелаза на капиталистичке односе створени су услови за савремену културу. У заосталој земљи каква је била Србија прије 1804, са нешто манастирских и приватних школа и врло слабом писменосћу, почеле су се отварати нове школе, међу којима и Велика школа и Богословија. Културно-просвјетној активности тога времена дао је видан допринос учени Доситеј Обрадовић, први „попечитељ духовних дјела и народнога просвјештенија“.

Први српски устанак имао је велике ратнике и велике ствараоце. Уз херојске фигуре Карађорђа, Јанка Катића, Хајдук Вељка, Стојана Чупића и других, истичу се три моћна ствараоца: Филип Вишњић, прота Матија Ненадовић и Вук Караџић. „У Вишњићевим епским пјесмама устанак је подигнут до легендарних размјера, јунаци и ликови до митских облика, али историска прекретница и неминовност рушења једног дотрајалог свијета и неправедног поретка и настајања другог, коме ће народна борба дати дух и смисао, живи у тим пјесмама као јединствени полет духа народних маса и њихова непролазна љепота...“ У казивањима проте Матије Ненадовића „устанак није мит већ жива и крвава стварност побуњене Србије, доживљавана и доживљена у њеним најприснијим видовима“. У дјелима Вука Караџића устанак је добио „своју објективну и критички одмјерену оцјену“²⁸).

Први српски устанак одјекнуо је у сусједним крајевима као догађај првокласног значаја. Под његовим утицајем јавили су се народни покрети и у Сријему и Банату, гдје су, због тешких социјалних услова живота, избиле буне познате у историји под именом Тицанова и Крушичка буна, које, међутим, нису досегле ширину и дубину Првог српског устанка.

Иако је претрпио војнички слом, Први српски устанак значајно је стицање ратног искуства и политичке праксе. Мисао да је оружаном борбом била извојевана слобода, оно што је најдраго-

цјеније у животу једног народа, никад се није угасила. Ту мисао носила су у дубини својих срца нова покољења. Наши народи, који су се налазили под влашћу страних завојевача, никад нису изгубили самопоуздање у властите снаге. Хватајући се у коштац с јачим непријатељима, као некад устаници у Првом српском устанку, они су доказивали цијелом свијету да желе слободу и живот достојан човјека. И пошто су коначно збацили јарам угњетача, они данас доказују својим залагањима у изградњи своје родне груде да су достојни да имају своје мјесто у кругу напредних народа.

БИЈЕШКЕ

- ¹⁾ Поповић, Источно питање, Београд, 1928, 77.
- ²⁾ Јантолек, Историја народа Југославије, први део, Београд, 1950, 207.
- ³⁾ Караџић, Први и Други српски устанак, Београд, 1947, 54—55.
- ⁴⁾ Поповић, о. с., 94.
- ⁵⁾ Ibidem.
- ⁶⁾ Јантолек, о. с., 210.
- ⁷⁾ Поповић, о. с., 104.
- ⁸⁾ Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење, Сарајево, 1929, 24.
- ⁹⁾ Чубриловић, Црна Гора и почетак устанка у Србији 1804 („Поли-
тика“, Београд, 22 јануара 1954).
- ¹⁰⁾ Ibidem.
- ¹¹⁾ Ibidem.
- ¹²⁾ Ibidem.
- ¹³⁾ Напор Босне и Херцеговине . . . , 26.
- ¹⁴⁾ Ibidem.
- ¹⁵⁾ Ђоровић, Историја Југославије, 424.
- ¹⁶⁾ Напор Босне и Херцеговине . . . , 26.
- ¹⁷⁾ Чубриловић, Први српски устанак и босански Срби, Београд, 1939, 63.
- ¹⁸⁾ Ibidem, 119.
- ¹⁹⁾ Glasnik Zemaljskog muzeja, 1904, Sarajevo, 1906, 267—283 и 457—484.
- ²⁰⁾ Ђоровић, Босна и Херцеговина, Београд, 1925, 70.
- ²¹⁾ Kemura, Prvi srpski ustanak pod Karadordem, Sarajevo, 1916, 127—128, 158 и 160—161.
- ²²⁾ Чубриловић, Први српски устанак . . . , 131.
- ²³⁾ Ibidem, 132.
- ²⁴⁾ Поповић, о. с., 97.
- ²⁵⁾ Јантолек, о. с., 218.
- ²⁶⁾ Ibidem, 218 — 219.
- ²⁷⁾ Novak, Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva, Beograd, 1930, 32.
- ²⁸⁾ Новаковић, Први српски устанак у књижевности („Ослобођење“, Сарајево, 1, 2 и 3 јануара 1954).

ZUSAMMENFASSUNG

Die historische Bedeutung des I. serbischen Aufstandes

Der Autor schildert die Zustände im Belgrader Paschaluk vor dem Anfang des I. serbischen Aufstandes. Er fing mit einer Revolte gegen die Dahien unter der Führung Karagjorgjes im Jahre 1804 an, wuchs in einen heroischen Kampf des serbischen Volkes gegen die türkische Herrschaft aus,

um den türkischen Feudalismus zu vernichten, nationale Unabhängigkeit zu erkämpfen und staatliche Selbstständigkeit zu erlangen.

Der I. serbische Aufstand spielte sich in einigen Phasen ab. Seinen Verlauf und Ende beeinflusste die Entwicklung der europäischen Ereignisse im Bezug auf die napoleonischen Kriege.

Der Autor stellt die Verhältnisse Bosniens und der Herzegowina gegenüber dem I. serbischen Aufstand dar, wie auch die Stellungnahme Montenegros gegenüber den Vorgängen in den Nachbarländern.

Wenn auch der I. serbische Aufstand im Jahre 1813 militärisch zusammenbrach, so nimmt er doch in der Geschichte des serbischen Volkes eine hervorragende Stelle ein. Im Zusammenhang mit der Ostfrage bedeutete der I. serbische Aufstand eine revolutionäre Methode zu seiner Lösung.

Im Laufe des I. serbischen Aufstandes bildeten sich Organe der neuen Staatsgewalt und Vorbedingungen zu zeitgemässer Kultur.

Der I. serbische Aufstand wiederhallte in den Nachbargebieten als Geschehnis von erstklassiger Bedeutung. Unter seinem Einfluss traten Volksbewegungen an den Tag, die unterdessen nicht die Ausweitung und Tiefe des I. serbischen Aufstandes erreichten.

D-r Hajrudin Ćurić